Coleopterologiska bidrag. 30—31.

Av

ANTON JANSSON.

30. Ceuthorrhynchus inaffectatus Gyll. en nykomling till Sveriges fauna eller en förbisedd art?

Beträffande *Ceuthorrhynchus inaffectatus* Gyll., om vars förekomst i Sverige nu senast Palm meddelat i Ent. Tidskr. för 1944 sid. 171, framkastade Hannu Suomalainen i Ann. Ent. Fenn. för 1942 sid. 185 en förmodan att den i Sverige kan ha blivit förväxlad med den ytterst närstående *C. syrites* Germ. Denna förmodan framfördes i sammanhang med meddelandet att Suomalainen anträffat denna då för Finland nya och i Sverige ännu ej påvisade art på *Hesperis matronalis* i Botaniska trädgården vid universitet i Helsingfors. Med anledning av denna notis begynte jag denna sommar, 1942, håva på *Hesperis* där jag såg den i en trädgård vid Örebro för att om möjligt finna C. *inaffectatus* men utan resultat. Från lektor Lindroth, Djursholm, fick jag emellertid meddelande att han samma sommar i trädgården till sin bostad funnit arten talrikt just på *Hesperis*, och samma år skrev amanuens Nyholm, Lund, till mig och omtalade att han redan 1940 tagit arten, likaledes på *Hesperis* och i antal, i trädgården till Nordanå gård i norra Skåne men först felaktigt hållit den för *rapæ*.

Mina egna efterforskningar efter C. *inaffectatus* ledde inte till resultat förrän året därpå, 1943, då jag 25 maj vid håvning vid Oset, d. v. s. vid Svartåns mynning i Hjälmaren, i den yppiga sumpängsvegetationen fann ett ex. av arten. Här växer givetvis inte *Hesperis*, och jag tänkte mig då att arten inte uteslutande är bunden till *Hesperis* utan kan hålla sig till även någon annan siliquosist, t. ex. *Nasturtium palustre*, som växer där. Förklaringen kom emellertid året därpå, 1944, då jag över håven skakade blomkvastarna till *Hesperis*, som växte ymnigt i en koloniträdgård belägen vid vägen ned till Oset, och i håven fick många ex. av en *Ceuthorrhynchus* som vid undersökning sedermera visade sig vara *inaffectatus*. Vid närmare efterforskning befanns att viveln fanns mängdvis i blomkvastarna. Uppenbarligen härstammade det ex. jag funnit vid Oset från populationen i koloniträdgården.

Redan förut, i juni samma sommar, hade d:r Frithiof Nordström, Stockholm, som rest ned till Närke för att exkurrera i Kilsbergen, vid skakning av blomkvastar till *Hesperis* i nuvarande Stadsparken, förutvarande Trädgårdsföreningen, i Örebro erhållit C. *inaffectatus* i mängd, liksom jag själv då jag om detta underrättades av honom och besökte platsen. Denna är belägen några kilometer från koloniträdgården längre ned vid Svartån. Kort därefter anträffade d:r N. arten talrikt även vid Mullhyttemo i västra Närke, likaledes på *Hesperis*.

Jag beslöt nu hålla ögonen på värdväxten och undersöka blommorna men stötte på den först i Skirö i Småland i juli samma år, och även här uppträdde viveln i mängd i blommorna.

Efter att före 1942 ha varit okänd såsom tillhörande Sveriges fauna har sålunda arten nu konstaterats från Skåne, Småland, Närke och Uppland, en utbredning som med största sannolikhet skall visa sig vara vidsträcktare än vad som hittills är säkert fastslaget.

Den frågan uppstår nu om arten verkligen är en nykomling till vår fauna eller om den funnits här förut men förbisetts genom sammanblandning med närstående arter. Bland dessa böra främst komma i åtanke C. *syrites*, som är den C. *inaffectatus* mest närstående bland våra arter, *rapæ* Gyll. och *assimilis* Payk. Såsom C. *syrites* har jag i min samling insatta endast 2 ex., båda enligt lokaletiketten tagna i Uppsala, och de äro otvivelaktigt *syrites*. Några ytterligare ex. av denna hos oss efter allt att döma sällsynta art har jag denna gång inte haft tillfälle granska. I mitt rikliga, delvis äldre material av de båda andra arterna, från Sk, Öl, Gtl, Sm, Vg, Närke och Dlr, har jag inte fått fram något ytterligare ex. av C. *inaffectatus*. Givetvis krävs granskning av ett rikligare material ur samlingarna innan man med större bestämdhet vågar yttra sig om arten är en nykomling till faunan eller att inräkna bland de förbisedda arterna.

För det senare antagandet talar emellertid att C. *inaffectatus* åtminstone hos oss hittills säkert endast konstaterats leva på *Hesperis*, och det kan tänkas att samlarna inte förrän nu, då uppmärksamheten fästs på arten, tänkt på denna siliquosist som värdväxt för någon speciell art eller att de, om de fått en *Ceuthorrhynchus* i håven vid strykning över *Hesperis*, felbestämt djuret. Men att döma av mig tillgänglig litteratur synes C. *inaffectatus* inte vara monofag. I Reitters Fauna Germanica heter det sålunda om artens förekomst: »Wie der vorige» (*syrites*) »u. gewöhnlich von demselben nicht unterschieden». Om C. *syrites*' biologi säges endast: »An Flussufern auf Kruziferen.» Alltså ingen särskild korsblomart nämnd. *Hesperis matronalis* torde även i Tyskland vara endast odlad som prydnadsväxt och förvildad och där liksom här mest förekomma i och kring gamla trädgårdar, varför uppgiften i Reitter verkligen torde avse även andra siliquosister. I Aug. Wests Fortegnelse over Danmarks Biller, Deres Udbredelse i Danmark, Forekomststeder og -tider, Biologi m. m. (Entom. Meddel. 1940—1941 sid. 599) säges

också att C. *inaffectatus* på den enda då kända fyndplatsen i Danmark, Ermelunden på Själland, utom talrikt på *Hesperis* anträffats på *Alliaria officinalis*, som växte i närheten. West meddelar emellertid sammastädes att C. *inaffectatus* i Tyskland är funnen på *Hesperis*, som sålunda under alla omständigheter synes vara den säkrast konstaterade huvudvärdväxten.[1]

Men vid avvägandet av sannolikheten för antingen att C. *inaffectatus* är en nykomling till vår fauna eller att den endast är förbisedd gives ytterligare en omständighet som i diskussionen ej må förbises. Just att arten hos oss anträffats i en period av ovanligt varma somrar, inledd 1939, talar för att det är fråga om en invandring, framdriven just av den höga medeltemperaturen som dels gynnat en stark förökning, dels orsakat expansion från det ursprungliga utbredningsområdet. Detta gäller ju inte endast denna art. Samtidigt med massinvasionen till t. ex. Närke av dagfjärilen *Colias hyale* L., en fjäril som förut sannolikt aldrig flugit över närkiska marker, under de nämnda somrarna, och redan tidigare, från 1938, fann jag många skalbaggarter, som hos oss ha en mera sydlig utbredning, i Närke, arter vilka jag förut under mina mångåriga forskningar inte funnit där. Och det gäller lokaler som jag ansett mig ha grundligt undersökt. Jag nöjer mig med att av dem nämna: *Haltica saliceti* Wse, *Cassida haemisphaerica* Hbst, *Apion laevigatum* Payk., *Gronops lunatus* F., *Magdalis cerasi* L., *Ceuthorrhynchus rhenanus* Schtze, *Sibinia primita* Hbst, *Cryptocephalus pusillus* (B. Rapp leg.!), *Tomoxia biguttata* Gyll. (B. Rapp leg.! Funnen dessutom 1943 på Tensberget i Hälsingland av O. Sjöberg), *Mordellistena variegata* F. Med avsikt har jag inte upptagit synantropa arter, då dessa även under vanliga förhållanden synas ha en stark spridningsförmåga.

De flesta av dessa nu nämnda och andra ha anträffats endast i enstaka ex., och försök att återfinna dem på fyndplatserna ha misslyckats. Detta kan tyda på att det gäller förflugna ex., vilka oftast inte torde ha blivit bofasta, varför med återinträdande normala temperaturförhållanden de åter kunna tänkas försvinna, om de inte på platsen funnit de förhållanden som motsvara deras ekologiska krav.

Denna förmodade framryckning norrut av arter med egentligt utbredningsområde längre söderut inträffade som nämnts under en period av ovanligt varma och torra somrar och ovanligt kalla vintrar, alltså under en tid då klimatet hos oss mera kunde betecknas som kontinentalt. Samtidigt, eller med början redan ett par år tidigare, inträffade en stark invasion av insektimmigranter och -flyktingar, såsom av *Colias hyale*, *Pyrameis cardui* L., *Acherontia atropos* L., *Herse convolvuli* L. Denna invasion har givetvis sin orsak i makroklimatiska och andra förhållanden i det egentliga utbredningsområdet på kontinenten. Men dessa

[1] Sedan detta skrivits, erfar jag av prof. LUNDBLAD, att han den 2 juni 1943 tog tre ex. av *Ceuth. inaffectatus* alldeles bakom Riksmuseum på *Alliaria*.

från centra verksamma faktorer må kunna förutsättas ge utslag också i periferien och sålunda tjäna till att pådriva en stark förökning och därmed följande expansionsdrift särskilt av värmekrävande arter.

Bland Hemiptera synes *Ranatra linearis* L. vara ett parallellfall till dessa Coleoptera, vilka under denna period av varma somrar förskjutit utbredningen norrut. Från att ursprungligen och ännu så sent som 1920, då Tullgren och Wahlgren, Svenska insekter del I utkom och om artens förekomst meddelade att den »blott är funnen på några få ställen i landet», hos oss endast ha varit anmärkt för Sk, Vg och Uppl synes den under denna period av varma somrar ha starkt vidgat sin utbredning norrut så att den nu utom från Dalsland och Södermanland är känd från flera sjöar i Närke, t. o. m. från en sjö uppe i Kilsbergen, och numera tillhör den, enligt vad adjunkt E. Klefbeck, Falun, meddelat mig, även Dalarnes fauna. I detta fall gäller det dock en så stor och parant insekt att den inte borde ha undgått entomologernas uppmärksamhet, om den verkligen redan förut funnits där man nu under de varma somrarna (liksom under vintern också i isvakar i Vänern!) i början av 1940-talet anträffat detta egendomliga djur. I detta fall liksom beträffande de förut omnämnda skalbaggarterna är det ju fråga om bevingade djur, och det ligger strängt taget intet märkligt i detta att en exceptionellt hög sommartemperatur befordrar deras förökning och aktivitet samt att denna tar sig uttryck i expansionsdrift. Ehuru det gäller en art vars spridning från ursprungsorten, Japan, över hela Europa ligger något tiotal år före den nämnda värmeperioden, staphyliniden *Philonthus rectangulus* Sharp, må den nämnas i detta sammanhang — den har på mindre än ett årtionde erövrat hela landet, från Skåne till långt upp i Lappland. Den är uppenbarligen mycket anpassningsbar, i viss mån sannolikt också synantrop, men även beträffande denna arts exempellöst snabba och vidsträckta spridning torde man främst söka en av förklaringarna härtill i gynnsamma termiska förhållanden under åren för spridningen.

I en artikel i Ent. Bl. för 1938: »Studien zur deutschen Käferfauna II. Die periodischen Schwankungen und ihre Einflüsse auf die thermophilen Käfer in Deutschland» och i en art. i samma tidskrift för 1939: »Studien zur deutschen Käferfauna III. Weitere Beispiele für das sporadische und periodische Auftreten thermophiler Käfer in Deutschland» har den bekante koleopterologen Ad. Horion uppehållit sig vid det förhållandet att bl. a. just skalbaggarter vilka i Tyskland äro mera utpräglat sydliga, i det att deras egentliga utbredningsområde ligger längre söderut, i sitt uppträdande visa en viss periodicitet. Då fynd, och stundom massfynd, av dessa termofila arter göras, sammanhänger detta med, vill Horion göra gällande, att en utpräglad värmeperiod inträtt. Han anför exempel vilka synas tala för att redan några få år då medeltemperaturen under året ligger över den normala, ha ett gynnsamt inflytande på uppträdandet av termofila arter. Den förstnämnda artikeln föranledde, enligt vad hr Horion i den senare artikeln meddelar, brevledes till honom

framställda invändningar mot hans arbetshypotes om vissa arters periodicitet i uppträdandet och dennas beroende av klimatiska förhållanden, invändningar vilka han här upptager till bemötande. Därvid kommer han också in på de motsatta åskådningarna, den ena som utgår från antagandet att det är fråga om termofila relikter och den andra som räknar med invandring av recenta arter.

Här är ej platsen för ett närmare ingående på de synpunkter hr Horion anlägger, men då de äro av stort intresse för belysande av de faktorer till vilka hänsyn är att taga då det gäller att förebringa skäl för eller emot de olika förklaringarna till den konstaterade periodiciteten, hänvisas de intresserade till närmare studium av artiklarna i fråga.

2. En för Sverige ny Hydnobius-art.

Andr. Strand har i Norsk Ent. Tidsskr. för 1944 s. 74—80, »Die nordischen Arten der Gattung *Hydnobius* Schm. (Col. Liod.)», givit en översikt över de norska arterna av detta släkte. Han framhåller med rätta att de yttre kännetecken till vilka hittills tagits hänsyn vid särskiljandet av arterna, variera rätt starkt, vilket även gäller formen hos baklårens tand hos ♂. Strand har nu undersökt det hanliga genitalorganet hos arterna och funnit att detta organs form möjliggör ett säkert särskiljande av desamma. Om jämförelse göres med uppställningen av sl. i den nya nordiska skalbaggkatalogen, blir resultatet att till de där upptagna arterna *Perrisi* Frm., *strigosus* Schm., *septentrionalis* Thoms., *multistriatus* Gyll. och *punctatus* Sturm komma *spinipes* Gyll. som art (i katalogen synonym till *punctatus*), en för faunaområdet ny men förut beskriven art *tibialis* J. Sahlb. samt två för vetenskapen nya arter: *hyperboreus* A. Str. och *claviger* A. Str. Översikten förtydligas genom teckningar av penis och paramerer samt vänstra baklåret hos ♂ av varje av de behandlade arterna.

Med ledning av översikten har jag genomgått mitt material av sl., vilket material icke är stort — *Hydnobius*-arterna äro ju med undantag för *spinipes* att betrakta som sällsynta särskilt nedåt landet. Därvid visade sig att ♂-ex. från Lappland (Pålkem, E. Wirén) av mig bestämda till *septentrionalis*, fullkomligt överensstämma i avseende på det hanliga genitalorganet med teckningen hos Strand. Av H. *punctatus* Sturm sensu A. Str. äger jag intet ex., däremot ett danskt, och denna art är också sydlig, inom området endast påvisad i Danmark. Uppgifterna i katalogen för Sverige betr. *punctatus* hänföra sig till den där som synonym upptagna *spinipes*.

Det märkligaste resultatet av granskningen var emellertid att två ex. i min samling från Gotland, av Lohmander tagna 8/10 1927 på ön Furilen och av mig bestämda till *multistriatus* Gyll., befunnits fullkom-

ligt överensstämma med beskr. och teckning (ett av ex. är ♂) av en av de nya arterna, *claviger*. Denna skiljes lätt från övriga arter även utan genitalpreparation på den ovanligt breda antennklubban, med 9:de och 10:de lederna 4 gånger så breda som andra leden samt ändleden föga mer än hälften så bred som 9:de och 10:de lederna. Penis' form hos denna art avviker också betydligt från den hos *multistriatus* sensu Strand. Denna senare art utgår därmed från Gotland och ersättes där med *claviger*.

H. *multistriatus* uppges i katalogen för Sk. och Öl., uppgifter som jag nu inte haft tillfälle kontrollera med utgångspunkt från A. Strands framställning, i vilken denna art behandlas efter granskning av mellaneuropeiska ex. och intet nordiskt kunnat upptagas. Då Gyllenhals art är beskr. efter svenskt ex. (»Habitat in Suecia. Mus. Dom. Fallén», Ins. Suec. III s. 708), må den väntas hos oss söderut, liksom *claviger* som även i Norge synes vara en sydlig art, medan de andra två för området nya, *tibialis* och *hyperboreus*, äro funna i nordliga Norge, den förra också i norra Sibirien. De kunna sålunda hos oss väntas bli funna närmast i Lappland.

En granskning av ex. av sl. i samlingarna med ledning av A. Strands utredning må anbefallas.

Litteratur.

Arkiv för Svenska Österbotten, Bd IV. Utgivet av Svensk-Österbottniska Samfundet, Vasa 1944. — I detta häfte i oktav, 206 sidor starkt, är ungefär hälften av entomologiskt innehåll. Utom Samfundets 20-åriga historia och andra samfundsangelägenheter innehåller häftet förteckning över Samfundets zoologiska, inclus. macrolepidopterologiska, och botaniska samlingar, några botaniska uppsatser av Uno Widlund, »Några iakttagelser om jordugglan» av Jacob Tegengren samt såsom största bidrag (80 sid.) »Om Vasanejdens fjärilfauna» av Biger Lingonblad. Det sista ger många värdefulla biotopiska och andra biologiska meddelanden, ej minst betr. myrmarkernas arter. Av dessa notiser kan varje lepidopterolog men särskilt den mindre erfarne samlaren hämta många goda fångsttips. Åt larverna ägnas, såsom alltid i Lingonblads publikationer, särskild uppmärksamhet. Liksom på svenska sidan av Bottenhavet kan i allmänhet observeras, hur sydliga arter tränga norrut i skärgårds- och kustområdet medan nordliga (och ostliga) arter tränga söderut i inlandet. Man konstaterar åter det kända faktum, att så många arter, gemensamma för Sverige och Finland, i finländska kusttrakterna gå längre mot norr än i Sverige, exempelvis Parnassius apollo, Rhyacia depuncta, Calotaenia celsia, Rhizedra lutosa, Arenostola fluxa, Nonagria maritima, Calothysanis amataria och Gymnoscelis pumilata.

Frithiof Nordström.